

В. Г. Панченко,
к. і. н., директор Агентства розвитку Дніпра

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПАСТКИ ЕКОНОМІЧНОГО НАЦІОНАЛІЗМУ

V. Panchenko,
PhD, The Director of Dnipro Development Agency

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL TRAPS OF ECONOMIC NATIONALISM

У статті досліджується феномен економічного націоналізму з позицій економічних теорій. Аналіз підходів Ф. Ліста, Р. Райха і Б. Коена і дозволив не лише виокремити найбільш суттєві позиції, що характеризували авторську логіку аргументації переконливості економічного націоналізму, але, прослідковуючи особливості встановлення причинно-наслідкових зв'язків між економічним інтересом держави та механізмами його реалізації, виокремити два його найвиразніших типи — доброякісний та злоякісний. Враховуючи, що реальну різницю між відсталою і розвинутою економікою можна відслідкувати, базуючись на аналізі якості та кількості продуктивних сил, у статті поставлено за мету висвітлити відмінності в інтерпретації аналізованими теоретичними підходами причини і природи багатства націй, а отже, тим самим, встановити підґрунтя для реалізації політики економічного націоналізму.

The phenomenon of economic nationalism from the economic theories perspective is studied. The analysis of F. List's and B. Kohen's approaches allows for not only highlighting most essential theses characterizing the logic of these authors' arguments in favor of economic nationalism, but for identifying its two most explicit types (sinless and malign) by tracing the specifics of setting up the causalities between economic interests of the state and their implementation mechanisms. Considering that the real difference between a backward economy and a developed economy can be traced by the analysis of quality and scopes of productive forces, the article's objective is to demonstrate the differences in interpretation of the reasons and the origins of the nations' wealth by the analyzed theoretical approaches, in order to find out the grounds for implementation of the policy based on economic nationalism.

Ключові слова: економічна теорія, економічний націоналізм, економічна політика, лістіанство.

Key words: economic theory, economic nationalism, economic policy, Keynesianism, mercantilism, and Listanism.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

У науковій літературі термін "економічний націоналізм" набув популяризації після початку 1970-х років вченими-міжнародниками, які працювали на ниві міжнародної політичної економії. В їхній інтерпретації це поняття використовувалось для опису економічного варіанту ідеології реалізму, який набув чільного місця в повоєнний період. У своїй важливій роботі з політекономії міжнародних відносин, Р. Гілпін, наприклад, описує економічний націоналізм наступним чином: "Його центральна ідея полягає в тому, що економічна діяльність підпорядковуватися цілям державного устрою та інтересів держави". Крім того, в його пізнішій книзі про глобальну політичну економію, Р. Гілпін стверджує, що аналітичне ядро економічного націоналізму є таким самим, як і в "державно-орієнтованому реалізмі". Економічний

націоналізм визнає анархічний характер міжнародних відносин та національних інтересів, а також важливість сили в міждержавних відносинах. Таким чином, Р. Гілпін зобразив економічний націоналізм як такий, що черпав коріння в меркантильних доктринах XVII і XVIII століть.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Методологічним фундаментом для проведення комплексного дослідження засад економічного націоналізму виступають наукові розробки вчених різних напрямів і шкіл як історичної, так і сучасної економічної теорії. Дослідники теорії міжнародної торгівлі У. Стаффорд, Т. Манн, Дж. Стюарт, Д. Норс, Д. Юм, А. Сміт, Д. Рікардо, Дж. С. Мілль, розкриваючи причини багатства нації, обстоювали ідейні засади економічного націоналізму крізь призму викладення рецептів економічного процвітання. Сформовані ними основні принципи економічної політики здебільшого розглядали зовніш-

ню торгівлю, промисловість, судноплавство, транспорт як чинники економічного розвитку. Втім, акцент на фритредерстві відсунув зосередженість на зовнішній торгівлі на другий план, запропонувавши натомість сприйняття розвитку продуктивних сил як детермінуючого джерела багатства.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Економічний націоналізм найчастіше помилково асоціюється виключно з адаптацією протекціоністської політики або, ще радикальніше — з політикою, спрямованою до закриття економіки і рухом в бік побудови її автаркічної моделі. Аналіз підходів Ф. Ліста, Р. Райха і Б. Коена дозволить не лише виокремити найбільш суттєві позиції, що характеризували авторську логіку аргументації переконливості економічного націоналізму, але, прослідковуючи особливості встановлення причинно-наслідкових зв'язків між економічним інтересом держави та механізмами його реалізації, виокремити два його найвиразніших типи — доброякісний та зляканий. Враховуючи, що реальну різницю між відсталою і розвиненою економікою можна відслідкувати, базуючись на аналізі якості та кількості продуктивних сил, у статті поставлено за мету висвітлити відмінності в аналізованих теоретичних підходах на причини і природу багатства націй, а отже, встановити підґрунтя для реалізації політики економічного націоналізму.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Попри широке наукове використання цього терміну в економічній науці ХХ століття в міжвоєнні роки, уніфіковане загальнозживане визначення економічного націоналізму було важко виокремити. Цей термін зазвичай використовувався ліберальними економістами для опису політики, яку б вони не хотіли. Як стверджував Я. Кофман, політика економічного націоналізму є тою політикою, що не вписується в ліберальне визначення розвитку економіки і, як правило, асоціюється з доктринами. Крім того, автор визначальної у 1933 році монографії на тему націоналізму, Дж. Ходсон, зазначив, що в кращому випадку, економічний націоналізм є невизначеним терміном, використовуваним його противниками в більшій мірі, ніж його прихильниками.

Водночас у підході, запропонованому Р. Райхом [17], обґрунтовується, чому подібна прив'язка до власне національної ознаки не є актуальною на сучасному етапі глобалізації. Більше того, в своїй фундаментальній праці "Робота націй"¹ він немов відсторонюється від концепції економічного націоналізму, інтерпретуючи її як застарілу та неадаптивну до вжитку та ставлячи під сумнів використання протекціоністських інструментів.

Автор переконує: змістовне наповнення понять "національний капітал", "національна корпорація", "національна технологія" і "національний продукт" істотно деформувалось. Крім того, відмінність між місцевим і іноземним капіталом, а також відмінність між місцевими та іноземними інвесторами є вкрай ілюзорною і навіть здатна вводити в оману. Нарешті, протекціонізм, який був корисний для економічного розвитку США, вже не потрібен і навіть шкідливий. Нова реальність те-

пер перебудовує як американську, так і глобальну економіку. Щоб проілюструвати свою точку зору, Р. Райх представляє випадок з одним конкретним американським продуктом: "Pontiac Le Mans" General Motors.

Р. Райх ілюструє, як і чому, коли американський громадянин купує цей автомобіль, він більше не купує національний американський продукт, а міжнародний продукт. За логікою аргументації Р. Райха, зі 10 тис. дол. США, випланих GM, близько 3 тис. дол. США прямує до Південної Кореї для оплати операцій зі зборки, 1750 дол. США до Японії для відшкодування вартості передових компонентів (двигунів, трансмісії і електроніки), 750 дол. США в Західну Німеччину для проектування, 400 дол. США в Тайвань, Сінгапур і Японію для оплати вартості невеликих компонентів, 250 дол. США до Великобританії на рекламні та маркетингові послуги і близько 50 дол. США в Ірландію і Барбадос для обробки даних. Решта — менше 4 тис. дол. США — потрапляють на рухунки стратегам в Детройті, юристам і банкірам в Нью-Йорку, лобістам у Вашингтоні, страховим та медичним працівникам по всій країні і акціонерам General Motors, більшість з яких живуть в Сполучених Штатах, але все ж більше число яких є іноземними громадянами. Таким чином, Р. Райх стверджує, що внаслідок "глобалізації виробництва" саме поняття "купити американське", "купити англійське", "купити ізраїльське" і т. д. застаріло [17].

У книзі Р. Райха наводиться ще кілька подібних ілюстрацій. Наприклад, прецизійне хокейне обладнання розроблено в Швеції, але при цьому фінансується в Канаді, і зібрано в Клівленді і Данії для поширення в Північній Америці і Європі відповідно. Космічний супутник, розроблений в Каліфорнії, виготовлений у Франції і фінансований австралійцями, запускається з ракети, виробленій в Російській Федерації. Який з них — американський продукт? Який — іноземний? Як вирішити? Крім того, він стверджує, що більше немає сенсу заохочувати національні заощадження, просто тому, що капітал виходить за рамки національних кордонів. Точно так само немає сенсу створювати торгові бар'єри в глобальній економіці, де товари часто-густо імпортуються тільки для експорту в інших формах в інші країни. Більше того, зростаюча віддача висококваліфікованої робочої сили і, навпаки, зменшення прибутку як для робітників, так і для капіталовкладень деформує стимули та модифікує розподіл прибутків при здійсненні економічної взаємодії між різними суб'єктами господарювання. За словами Р. Райха, висококваліфіковані аналітики, основне заняття яких полягає в концептуалізації проблем, отримують все більш високі зарплати у порівнянні з тими робітниками, що забезпечують виробничий процес [17].

Іншими словами, якщо в 1920 році понад 85 відсотків вартості автомобіля підлягало до сплати звичайним робочим і інвесторам, то вже до 1990 року ці дві групи отримували менше 60 відсотків, тоді як решта — дизайнери, інженери, стилісти, планувальники, стратеги, фінансові фахівці, виконавчі посадові особи, юристи, рекламодавці, маркетологи і т. д. — значно збільшили свою частку у прибутках. Ця тенденція ще більш візуа-

¹ Reich, Robert B. The Work of Nations: Preparing Ourselves for 21st-Century Capitalism. — New York: Knopf, 1991. — 331 p.

лізована в галузі високотехнологічної продукції, де на сьогодні не більше 3 відсотків ціни на напівпровідниковий чіп надходить власникам сировини і енергії, 5 відсотків — тим, хто володіє обладнанням, і 6 відсотків спрямовується на оплату рутинної праці. Водночас понад 85 відсотків призначене для оплати спеціалізованих проектних і інженерних послуг, а також для патентів і авторських прав на минулі відкриття, зроблені в ході надання таких послуг. Нова економічна ера висококваліфікованої економіки привела до створення нового класу символічних аналітиків. Цей новий клас володіє відмінними якостями, які дозволяють його членам розробляти нові глобальні продукти, виявляти нові глобальні можливості і пов'язувати конкретні технології з потенційними продуктами і ринками.

Р. Райх стверджує, що те, що зараз торгується між країнами в цій глобальній мережі, складається в основному з трьох людських навичок: а) спеціалізоване рішення проблем (дослідження, дизайн продукту, виготовлення), б) виявлення проблем (маркетинг, реклама, консультування клієнтів) і брокерські послуги (фінансування, пошук, укладання контрактів), в) звичайні компоненти і послуги, об'єднані з метою створення цінності. Все, що залишиться в національних кордонах, — це люди, які складають націю. Таким чином, основним надбанням країни стануть її громадяни: їхні навички, їхній потенціал та розуміння, їхня освітня кваліфікація [17].

Якщо на перший погляд здається, що Р. Райх відвертається від економічного націоналізму, то після детального аналізу авторської позиції та системи її аргументацій стає очевидно, що в райхівському варіанті економічного націоналізму змінюються актори його реалізації. Замість старих форм економічного націоналізму XIX і XX століть, які живили американські корпорації та американські продукти, Р. Райх пропонує нову форму економічного націоналізму, яка буде жити національну робочу силу [17]. Як і Ф. Ліст, він стверджує, що драйвером національного виробництва початку XXI століття має стати людський капітал, а не матеріальний капітал. У цьому підтверджується просвітницька місія Ф. Ліста та його вихід за межі уявлень того часу, свідком якого він був. Тому, погоджуючись з позицією Р. Райха в частині необхідності врахування людського капіталу як детермінуючого чинника економічної спроможності держави, ми не можемо закріпити цей висновок як піонерський за цим автором з огляду на існуючі ідентичні лістівські висновки.

Згідно з Ф. Лістом, джерелом влади націй є їхні продуктивні сили. Поняття продуктивних сил, хоча і не оригінальне, є одним з основних внесків Ф. Ліста в галузь політичної економії і вперше обговорювалося в "Нарисах американської політичної економії" (1827 р.). За допомогою цього поняття Ф. Ліст проводить відмінність між причинами багатства і самого багатства. Багатство, заявлене Ф. Лістом, створюється не тільки матеріальним капіталом, а й взаємодією між матеріальним капіталом і вміннями людини, промисловістю та ініціативами. Таким чином, навіть якщо людина володіє значним матеріальним багатством, і якщо вона не має здатність виробляти об'єкти більшої цінності, ніж вона споживає, вона неминуче стане біднішою [17].

І навпаки, правильно і те, що людина може бути бідною, але якщо вона, однак, має здатність виробляти більшу кількість цінних предметів, ніж вона споживає, вона неминуче стане багатшою. Іншими словами, продуктивні сили — це те, що стоїть за здібностями і, отже, здібностями нації активно створювати власне багатство і, таким чином, активно контролювати його. Хоча термін "продуктивні сили" Ф. Ліст відносить до переліку типів капіталу, він не використовує його у вузькому матеріальному сенсі, в якому його зазвичай розуміють. Замість цього він визначає три різних типи капіталу: а) капітал природи (або природний капітал), б) капітал матерії (або матеріальний капітал), в) капітал розуму (або розумовий капітал).

Отже, продуктивні сили не можуть бути описані виключно як "причини багатства" або "джерела багатства". Вони є комбінацією цих трьох типів капіталу, які можуть включати як багатство, так і його причини. Інноваційно важливим елементом поняття продуктивних сил є ідея розумового капіталу. Його значення виникає з того факту, що він включає економічні та політичні ініціативи людського мистецтва і промисловості в єдину концепцію. Ці три типи капіталу розрізняються залежно від їх відносної значущості для створення багатства.

Природний і матеріальний капітал, згідно підходу Ф. Ліста, поступається ментальному капіталу. Саме тому автор підкреслює важливість освіти і її невід'ємного зв'язку з економічним зростанням. Нині час це твердження може здатися досить тривіальним, але вже понад століття і під впливом класичної економічної теорії ігнорувалося значення людського капіталу для економічного розвитку. Дійсно, це було одним з важливих підстав для несхвалення Листом матеріалістичної концепції "продуктивної праці" в роботі "Багатство народів" А. Сміта.

За смітівською теорією, людина, яка вигодовує свиней, є продуктивним членом громади, але той, хто виховує дітей, є непродуктивним [26]. Виробник волинок на продаж є продуктивним, у той час як великі композитори і віртуози непродуктивні лише тому, що те, що вони грають, не може бути виведено на ринок (за часів А. Сміта). На основі концепції продуктивних сил Ф. Ліст проводить іншу відмінність між "причинами розвитку" і "характеристиками розвитку". Перехід від одного етапу розвитку до іншого характеризується тим, наскільки взаємопов'язані економіки за розміром ринків, кількістю капіталу, використовуваним в виробничому процесі, і, що найбільш важливо, за ступенем поділу праці [17].

На найпримітивнішому етапі економічне виробництво є самодостатнім, воно вимагає відносно невеликих кількостей капіталу, а товари не виробляються для задоволення потреб зовнішніх ринків. Правильно також, що на більш просунутих етапах економіка стає все більш спеціалізованою, вимагає більшої торгівлі між країнами і вимагає великих обсягів капіталу. Однак, згідно з Ф. Лістом, помилково вважати, що ці характеристики розвитку є його причинами. Ф. Ліст відкрито розвінчує уявлення А. Сміта про матеріалістичні причини економічного розвитку. Іншими словами, реальну різницю між відсталою і розвиненою економікою можна відслідкувати, базуючись на аналізі якості та кількості продук-

тивних сил. Виробничі потужності інтелектуального капіталу, природного капіталу і матеріального капіталу — у великих обсягах знаходяться в розвинених країнах, тоді як вони в набагато меншому ступені представлені у відсталих економіках.

Прикметно, що найважливіше значення для Ф. Ліста — це обсяг розумового капіталу, який є найважливішим елементом диференціації країн на розвинені та слабо-розвинені. Таким чином, розвиток у лістівській інтерпретації супроводжується процесом збільшення інтелектуального капіталу. А отже, головною роллю держави в економічній сфері має бути створення національних продуктивних сил.

Можна також поставити під сумнів твердження Р. Райха щодо зменшення потреби в підтримці американських продуктів і американських корпорацій. Складність визначення походження різних компонентів Pontiac Le Mans GM у наведеному раніше прикладі для інтерпретації складнощів у визначенні країни-походження продукту, що виробляється компаніями, залученими до глобальних ланцюгів створення доданої вартості, сама по собі не означає, що концепції американської корпорації і американського продукту застаріли. Крім того, як стверджував С. Коен [3; 4] і Дж. Зісман [4] у книзі "Виробництво має значення", експорт промислових товарів, як і раніше, має вирішальне значення для американської економіки, і економіка високих технологій, яка є частиною сектора послуг, залежить від виробництва, і тому не повинна вважатися заміною для неї.

У залежності від того, як людина розуміє природу багатства, формуються особливості сприйняття людиною і характеру конфліктів, і базових принципів співпраці між націями. Уявлення меркантилістів про те, що багатство засноване на кількості золота і срібла, яким володіє нація за умови того, що ці метали існують в природі в дуже обмеженій кількості, змушувало їх розглядати міжнародні відносини як гру з нульовою сумою (володіння золотом і сріблом однією нацією безпосередньо знижує багатство інших). Таким чином, меркантилізм виправдовував і раціоналізував війни і міжнародний конфлікт, оскільки вони пов'язані з суперництвом за багатство.

Натомість, визнання за людським капіталом, а не металами, як основного джерела багатства, приводить до протилежного висновку щодо ірраціональності міжнародного конфлікту. На відміну від металів, які є обмеженим джерелом багатства, людський капітал не є лімітованим ресурсом, адже він може бути збільшений на невизначену кількість. Більш того, збільшення людського капіталу однієї нації не обов'язково зменшує людський капітал інших народів. Це обмежує потенціал конфлікту, тим самим звільняючи Р. Райха від необхідності теоретизування щодо природи і наслідків міжнародного конфлікту, який може стати результатом розбалансованих національних економічних політик та активного просування національних економічних інтересів окремими державами. Елегантний спосіб Р. Райха уникнути питань, пов'язаних з торговими війнами та іншими економічними конфліктами, не був можливий в епоху Ф. Ліста. Адже тоді, коли територія і природні ресурси сприймалися як найважливіші джерела багатства, економічні націоналісти не могли уникнути роз-

гляду питання про конфлікт, конструктивний і деструктивний потенціал співробітництва в міжнародних економічних відносинах.

Ф. Ліст розглядає реальні причини конфліктів і співпраці в міжнародних економічних відносинах при обговоренні витрат і вигод від міжнародної торгівлі. Згідно з його переконаннями, вільна торгівля приречена на те, щоб викликати несправедливий розподіл праці між розвиненими і слабо-розвиненими країнами. В зв'язку з цим, Ф. Ліст стверджував, що теорія вільної торгівлі А. Сміта значно сприяла інтересам Великобританії, оскільки вільна конкуренція між передовими мануфактурами Англії і відносно відсталими мануфактурами інших обробних країн неминуче призводила до руйнування галузей слабших держав.

Дійсно, така політика була далека від того, щоб бути корисною для людства в цілому, але забезпечувала переваги економічно домінуючої нації. Однак при цьому слід акцентувати, що теза Ф. Ліста про неминучі і накопичувані конфлікти інтересів в міжнародних економічних відносинах не стільки виправдовують існування останніх, скільки підкреслює необхідність врахування національними діями реальності потенційних міжнародних конфліктів та розробки такої економічної політики, яка б була здатна нівелювати негативні наслідки можливих збурень на економічній арені [14].

На відміну від ліберальної версії уникнення конфліктів шляхом стимулювання вільної торгівлі, рекомендований Ф. Лістом засіб для уникнення економічних конфліктів, по суті, є політичним. Варто відзначити, що саме Ф. Ліст, ймовірно, був одним із перших, хто заохочував створення Світового конгресу як засобу регулювання всіх міжнародних економічних відносин. Спочатку він запропонував це в 1820 році на з'їзді німецької держави, котра зібралася у Відні. Загальне нехтування його пропозицією не завадило йому сімнадцять років по тому виступити перед Французькою академією з тим же закликом. "Слід скликати Всесвітній торговий конгрес, на якому всі країни повинні бути представлені досвідченими і високо кваліфікованими фахівцями. Конгрес повинен враховувати різноманітні інтереси регіонів і товариств на різних етапах економічного розвитку, таких як промислово розвинені, аграрні, колоніальні і примітивні суспільства" [14].

Міжнародний конгрес світової торгівлі, який був запропонований Ф. Лістом, нагадує Генеральна угода з тарифів і торгівлі (ГАТТ), яка була створена 1947 року, тобто майже 110 років після озвученої Ф. Лістом пропозиції. Це наштовхує на думку, що національний характер торгових угод ГАТТ, схоже, більше нагадує теорію економічного націоналізму Ф. Ліста, ніж економічний лібералізм А. Сміта і його послідовників. Таким чином, економічний націоналізм Ф. Ліста і Р. Райха не відображає вузьку, "егоїстичну" гру з нульовою сумою і є прикладом так званої доброзичливої версії економічного націоналізму.

У термінологічному обігу, попри необхідність визнання вкрай нерозповсюдженого вжитку даних понять, існують згадки про так званий "доброзичливий або доброякісний" націоналізм та "злісний або злоякісний" націоналізм (див. табл. 1). Ступінь так званої економічної моральності, що визначається через механізми досяг-

Таблиця 1. Класифікація економічного націоналізму за підходом Б. Коена, Ф. Ліста, Р. Райха

	Злісний або злякисний економічний націоналізм	Доброзичливий або доброякісний економічний націоналізм
За підходом Б. Коена	Невпинно прагне до національних цілей, навіть за рахунок інших	Готовий до компромісу пріоритетів національної політики, коли це необхідно для врахування інтересів інших
	Ігнорує або заперечує зв'язок між корисливими інтересами і системними інтересами	Визнає зв'язок між корисливими інтересами і системними інтересами
За підходом Ф. Ліста		Конфлікти інтересів між країнами, а також у межах країн, неминучі. Тому «доброякісний націоналізм» втілюється і виражається в міжнародних (політичних) механізмах, призначених для координації та обговорення пріоритетів й перспектив узгодження інтересів економічного розвитку різних держав
За підходом Р. Райха		Заснований на позитивній моральній ролі економічного націоналізму в створенні і підтримці (американської) держави загального добробуту. Означає, що громадяни кожної нації беруть на себе основну відповідальність за розширення можливостей своїх співвітчизників до забезпечення продуктивного життя. Передбачає добровільну солідарність між членами нації. Обмін приватними доходами (тобто готовність багатих платити більш високі податки) повинен ґрунтуватися на національній солідарності, заснованій на моральних і соціальних цінностях

Джерело: укладено автором.

нення компромісів в економічних інтересах та способах їхньої реалізації між учасниками системи міжнародних економічних відносин, визнана як детермінуюча ознака цієї класифікації.

Варіанти доброзичливого економічного націоналізму Р. Райха і Ф. Ліста особливо важливі на тлі широко поширеної ідентифікації економічного націоналізму як фашистської політичної економії (економічної політики Гітлера і Муссоліні, політичної економії Михайла Маноїлеску (1891—1950)), так і планів правих екстремістів (Патрік Б'юкенен в США) і соціальних консерваторів (євроскептики в британській консервативній партії). Два рівня аналізу, внутрішньонаціональний і міжнародний, можуть бути корисні в нашому дослідженні "моральності" або "сприйнятності" економічного націоналізму.

Звертаючись до підходу Б. Коена, що впроваджує в термінологічний оборот поняття "злякисного" і "доброякісного" економічного націоналізму, слід відзначити спробу автора не обмежитись розглядом національних економічних інтересів безвідносно до стану та потреб міжнародної системи.

За переконанням Б. Коена, злісний націоналізм невпинно прагне до національних цілей, навіть за рахунок інших, тоді як доброзичливий націоналізм, навпаки, готовий до компромісу пріоритетів національної політики, коли це необхідно для врахування інтересів інших. Різниця між цими двома типами націоналізму полягає в готовності країни ідентифікувати свої власні національні інтереси з врахуванням інтересів підтримання стабільності загальної міжнародної системи. Таким чином, доброзичливий націоналізм визнає зв'язок між корисливими інтересами і системними інтересами, тоді як "злісний націоналізм" ігнорує або заперечує це.

Проводячи паралелі між визначенням Б. Коена "доброзичливого /доброякісного" економічного націоналізму та націоналізмом у версії Ф. Ліста, слід відзначити, що у лістівській інтерпретації прагнення націй до самовизначення на основі національності за своєю природою є прогресивним. Ф. Ліст вважав, що конфлікти інтересів між країнами, а також у межах країн, неминучі.

Тому його "доброякісний націоналізм" втілюється і виражається в міжнародних (політичних) механізмах, використання яких він пропонував для координації та обговорення пріоритетів й перспектив узгодження інтересів економічного розвитку різних держав.

"Доброякісний" економічний націоналізм в інтерпретації Р. Райха заснований на позитивній моральній ролі економічного націоналізму в створенні і підтримці американської держави загального добробуту. На переконання Р. Райха, "доброякісний" економічний націоналізм означає, що громадяни кожної нації беруть на себе основну відповідальність за розширення можливостей своїх співвітчизників до забезпечення продуктивного життя [17].

У цілому, на його думку, економічний націоналізм був фундаментальним принципом, згідно з яким великий бізнес, великі профспілки і великий уряд сформували економічний і політичний порядок Америки в епоху після Другої світової війни. Консенсус навколо цього "доброзичливого" економічного націоналізму привів американське суспільство до процвітання, якого раніше ніколи не було в історії людства. Однак через зростання світової економіки і зниження американської конкурентоспроможності цей післявоєнний порядок змінюється. Від часу, коли багатство, прогрес і модернізація були в основному національно вкоріненими і національно детермінованими явищами, ми поступово переходимо до етапу, коли економічна взаємозалежність продукує нові виклики для економічного націоналізму нового зразку.

"Доброзичливий" економічний націоналізм Р. Райха передбачає добровільну солідарність між членами нації [17]. Обмін приватними доходами (тобто готовність багатих платити більш високі податки) повинен ґрунтуватися на національній солідарності, заснованій на моральних і соціальних цінностях. Крім етичного задоволення таких обов'язків, Р. Райх не пропонує жодних рецептів, за якими може бути встановлено такий політичний сценарій. В цілому, "доброзичливий" економічний націоналізм Р. Райха не визначає механізм розв'язання як соціальних, так і економічних проблем країни.

Особливо така інтерпретація виявляє безпорадність, якщо відштовхуватись від дарвінівського розуміння конкуренції, яке є адаптивнішою за смітівське для інтерпретації накопичених суперечностей в розподілі багатства, згідно з яким конкуренція не здатна задовольнити справедливий розподіл економічних благ.

ВИСНОВКИ

Змістовне наповнення економічного націоналізму протекціоністськими та експансійними інструментами змінювалось залежно від того, як та чи інша теорія, яка бралась за його інтерпретацію, визначала природу багатства. Насичення поняття "економічний націоналізм" емоційним забарвленням залежало від особливості сприйняття базових принципів співпраці між націями і характеру виникаючих конфліктів.

Так, уявлення меркантилістів про уособлення багатства в золоті та сріблі змушувало їх розглядати міжнародні відносини як гру з нульовою сумою. Таким чином, економічний націоналізм за версією меркантилістів раціоналізував війни і міжнародний конфлікт, виступаючи виразником ідей внутрішнього захисту та зовнішньої експансії.

Натомість, лістіанці, які саме за людським капіталом, а не металами, визнавали основне джерело багатства, обстоювали ірраціональність міжнародного конфлікту, який ставав результатом розбалансованих національних економічних політик та активного просування національних економічних інтересів окремими державами. Більше того, Ф. Ліст, який підкреслював необхідність врахування національними діями реальності потенційних міжнародних конфліктів та розробки такої економічної політики, яка б була здатна нівелювати негативні наслідки можливих збурень на економічній арені, випередив свій час, запропонувавши створення глобального координаційного центру владнання міждержавних торговельних суперечок, тим самим визнавши необхідність балансування країни між внутрішніми національними, міждержавними та глобальними інтересами. Тож економічний націоналізм за версією Ф. Ліста не лише не відрізняється агресивними експансіоністськими рисами, але й визнає солідарність як системоутворюючий принцип національної економічної політики.

Література:

1. Abdelal R. *National Purpose in the World Economy* / R. Abdelal. — Ithaca: Cornell University Press, 2001. — 240 p.
2. Abdelal R. *National Strategy and National Money: Politics and the End of the Rouble Zone, 1991—1994* / R. Abdelal // *Monetary Orders: Ambiguous Economics, Ubiquitous Politics*. Cornell / J. Kirshner. — NY: Cornell University Press, 2003. — P. 98—124.
3. Bhagwati J. *Protectionism: The Ohlin Lectures* / J. Bhagwati. — Cambridge, Massachusetts & London: The MIT Press, 1988. — 147 p.
4. Cohen S.S. *Crossing Frontiers: Explorations in International Political Economy* / B.J. Cohen. — Boulder, CO: Westview Press, 1991. — 336 pp.
5. Cohen S.S. *Manufacturing Matters: The Myth of the Post-Industrial Economy* / S.S. Cohen, J. Zysman. — New York: Basic Books, 1987. — 320 pp.
6. Clift B. *Economic patriotism: reinventing control over open markets* / B. Clift, C. Woll // *Journal of European Public Policy*. — 2012. — P. 307—323.
7. Crane G. *Economic Nationalism: Bringing the Nation Back In* / G. Crane // *Millennium*. — 1998. — Vol. 27 (1). — P. 55—76.
8. Gilpin R. *Global Political Economy* / R. Gilpin. — Princeton: Princeton University Press, 2001. — 174 p.
9. Gilpin R. *Political Economy of International Relations* / R. Gilpin. — Princeton: Princeton University Press, 1987. — P. 72—80.
10. Heilperin M. *Studies in Economic Nationalism* / M. Heilperin. — Geneva: Publications de L'Institut Universitaire de Hautes Etudes Internationales, 1980. — No. 35. — 228 p.
11. Henderson W. *Friedrich List: Economist and Visionary 1789—1846*. — London: Routledge, 1983. — 308 pp.
12. Koffman J. *How to Define Economic Nationalism? A Critical Review of Some Old and New Standpoints* / J. Koffman // *Economic Nationalism in East-Central Europe and South America* / H. Szlajfer. — Geneva: Librairie Droz. — 1990. — P. 17—54.
13. Levi-faur D. *Friedrich List and Political Economy of the Nation-State* / D. Levi-faur // *Review of International Political Economy*. — 1997. — No. 4 (1). — P. 154—178.
14. List F. *The National System of Political Economy* / F. List; [trans. S.S. Lloyd]. — London: Longmans, Green, and Co., 1909. — 356 pp.
15. Panagariya A. *International Trade* / A. Panagariya // *Foreign Policy*. — 2003. — P. 22—28.
16. *Protectionism and trade disputes threaten world growth, says OECD* [Electronic resource] // *The Guardian*. — 2017. — Mode of access: <https://www.theguardian.com/business/2016/nov/28/protectionism-trade-wars-world-growth-oecd-donald-trump#img-2-Z>
17. Reich R.B. *The Work of Nations: Preparing Ourselves for 21st-Century Capitalism*. — New York: Knopf, 1991. — 331 p.
18. Travis W. P. *The Theory of Trade and Protection* / W. P. Travis. — Cambridge, 1964. — 243 p.
19. Довгаль Е.А. Протекціонізм и фритредерство: еволюція от противостояния к компромиссу / Е.А. Довгаль // *Вісн. Харк. держ. екон. ун-ту*. — X., 2001. — № 3 (19). — С. 26—28.
20. Довгаль О. А. Економічний протекціонізм: аналіз світового досвіду / О.А. Довгаль // *Вісн. Харк. нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна*. — Економічна серія. — Харків, 2002. — № 564. — С. 220—222.
21. Довгаль О.А. Протекціонізм і лібералізм у процесі глобалізації світової економіки (Питання теорії і методології): Монографія / О.А. Довгаль; Нар. укр. акад. — X.: Вид-во НУА, 2004. — 320 с.
22. Кейнс Дж.М. *Общая теория занятости, процента и денег* / Дж. Кейнс; [пер. з англ. под общ. ред. А.Г. Милейковского, И.М. Осадчей]. — М.: Прогресс, 1978. — 494 с.
23. Кондратенко Д. *Економічний націоналізм: політичні* [Електронний ресурс] / Д. Кондратенко // *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України*. — 2010. —

№ 3 (47). — Режим доступу: http://www.ipiend.gov.ua/uploads/nz/nz_47/kondratenko_ekonomichniyi.pdf

24. Панченко В. Хто такі "економічні націоналісти" в Україні? [Електронний ресурс] / В. Панченко, Н. Резнікова // CMD-Ukraine. — 2017. — Режим доступу: <https://day.kyiv.ua/uk/article/ekonomika/hto-taki-ekonomichni-nacionalisty-v-ukrayini>.

25. Розенберг Д. Дж. Девальвация рыночной "системы верований": (о кн. Р. Каттнера и У. Грейдера) / Д. Дж. Розенберг // Проблемы теории и практики упр. — 1997. — № 6. — С. 15—19.

26. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит. — М.: Соцэкгиз, 1935. — 475 с.

27. Сміт Е. Д. Націоналізм: Теорія, ідеологія, історія. / Е. Д. Сміт; [пер. з англ. Р. Фещенка]. — К.: "К.І.С.", 2004. — 170 с.

28. Філіпенко А.С. Міжнародні економічні відносини: політика: підручник / А.С. Філіпенко. — К.: ВПЦ "Київський університет", 2015. — 431 с.

29. Фрэнк Р. Дарвиновская экономика: свобода, конкуренция и общее благо / Р. Фрэнк. — М.: Изд. Института Гайдара, 2013. — 432 с.

30. Юм Д. Сочинения. В 2 т. Т. 1 / Д. Юм. — М.: Мысль, 1966. — 173 с.

References:

1. Abdelal, R. (2001), *National Purpose in the World Economy*, Cornell University Press, Ithaca, USA.

2. Bhagwati, J. (1988), *Protectionism: The Ohlin Lectures*, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts & London, UK.

3. Cohen, S. S. (1991), *Crossing Frontiers: Explorations in International Political Economy*, Westview Press, Boulder, CO.

4. Cohen, S.S. and Zysman, J. (1987), *Manufacturing Matters: The Myth of the Post-Industrial Economy*, Basic Books, New York, US.

5. Clift, B. and Woll, C. (2012), "Economic patriotism: reinventing control over open markets", *Journal of European Public Policy*, vol. 19 (3), pp. 307—323.

6. Crane, G. (1998), "Economic Nationalism: Bringing the Nation Back In", *Millennium*, vol. 27(1), pp. 55—76.

7. Dovhal', E. (2001), "Protectionism and free trade: the evolution from confrontation to compromise", *Vynyk Kharkivs'koho derzhavnoho ekonomichnoho universytetu*, no. 3 (19), pp. 26—28.

8. Dovhal', E. (2002), "Economic protectionism: analysis of the world experience", *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho universytetu imeni V.N. Karazina, Ekonomichna serii*, no. 564, pp. 220—222.

9. Dovhal', E. (2004), *Proteksionizm i liberalizm u protsesi hlobalizatsii svitovoi ekonomiky (Pytannia teorii i metodolohii)* [Protectionism and liberalism in the globalization of the world economy (theory and methodology)], Vydavnytstvo NUA, Kharkiv, Ukraine.

10. Filipenko, A.S. (2015), *Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny: polityka* [International economic relations: policy], VPTs "Kyivs'kyj universytet", Kyiv, Ukraine.

11. Frjenk, R. (2013), *Darvinovskaja jekonomika: svoboda, konkurencija i obshee blago* [The Darwin

economy: freedom, competition and the common good], Izdatel'stvo Instituta Gajdara, Moskva, Rossija.

12. Gilpin, R. (1987), *Political Economy of International Relations*, Princeton University Press, Princeton, USA.

13. Gilpin, R. (2001), *Global Political Economy*, Princeton University Press, Princeton, USA.

14. Heilperin, M. (1980), *Studies in Economic Nationalism*. Publications de L'Institut Universitaire de Hautes Etudes Internationales, Geneva, Switzerland.

15. Henderson, W. (1983), *Friedrich List: Economist and Visionary 1789—1846*, Routledge, London, England.

16. Jum, D. (1966), *Sochinenija [Works]*, Mysl', Moskva, Rossija

17. Kejns, Dzh. M. (1978), *Obshhaja teorija zanjatosti, procenta i deneg* [The General theory of employment, interest and money / J. Keynes; [transl. from eng. under the General editorship], Progress, Moskva, Rossija.

18. Kirshner, J. (2003), *Monetary Orders: Ambiguous Economics, Ubiquitous Politics*. Cornell, Cornell University Press, NY, USA.

19. Kondratenko, D. (2010), "Ekonomichnyj natsionalizm: politychni", *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsional'nykh doslidzhen' im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy*, [Online], no. 3 (47), available at: http://www.ipiend.gov.ua/uploads/nz/nz_47/kondratenko_ekonomichniyi.pdf (Accessed 1 July 2017).

20. Levi-faur, D. (1997), "Friedrich List and Political Economy of the Nation-State", *Review of International Political Economy*, no. 4 (1), pp. 154—178.

21. List, F. (1909), *The National System of Political Economy*, Longmans, Green, and Co., London, England.

22. Panagariya, A. (2003), "International Trade", *Foreign Policy*, pp. 22—28.

23. Panchenko, V. and Reznikova, N. (2017), "Who are the "economic nationalists" in Ukraine?", *CMD-Ukraine*, [Online], available at: <https://day.kyiv.ua/uk/article/ekonomika/hto-taki-ekonomichni-nacionalisty-v-ukrayini> (Accessed 1 July 2017).

24. Reich, R.B. (1991), *The Work of Nations: Preparing Ourselves for 21st-Century Capitalism*, Knopf, New York, USA.

25. Rozenberg, D. Dzh. (1997), "The devaluation of the market "belief system"", *Problemy teorii i praktiki upravlenija*, no. 6, pp. 15—19.

26. Smit, A. (1935), *Issledovanie o prirode i prichinah bogatstva narodov* [An inquiry into the nature and causes of the wealth of Nations], Socjkgiz, Moskva, Rossija.

27. Smit, E. D. (2004), *Natsionalizm: Teoriia, ideolohiia, istoriia* [Nationalism: Theory, ideology, history], "K.I.S.", Kyiv, Ukraine.

28. Szlajfer, H. (1990), *Economic Nationalism in East-Central Europe and South America*, Librairie Droz, Geneva, Switzerland.

29. The Guardian (2017), "Protectionism and trade disputes threaten world growth, says OECD" [Online], available at: <https://www.theguardian.com/business/2016/nov/28/protectionism-trade-wars-world-growth-oecd-donald-trump#img-2.Z> (Accessed 2 July 2017).

30. Travis, W. P. (1964), *The Theory of Trade and Protection*, Cambridge, UK.

Стаття надійшла до редакції 05.07.2017 р.